

Lilla Digitaliseringsboken

Hur kan vi förstå digitalisering? Vi tar hjälp av teknikfilosofer.

Lilla Digitaliseringsboken

Katarina L Gidlund, professor och digitaliseringsforskare vid Mittuniversitetet bryter ned begreppet digitalisering och gör det begripligt.

För dig och för mig, för förtroendevalda och andra ledare, ja kort och gott för alla som funderat på vad som egentligen menas när det uttrycks i termer av att ”vi måste digitalisera” eller att ”vi måste förhålla oss till digitaliseringens påverkan på individ och samhälle”.

Katarina L Gidlund vill med denna skrift uppmuntra oss alla till att bli digitaliserare. Detta är en omarbetad version av Lilla Digitaliseringsboken för SKR:s kompetenslyft för förtroendevalda, ledande tjänstepersoner och andra nyckelpersoner i kommuner och regioner.

Maj 2019

Introduktion

När det här skrivs så får du 6 730 000 träffar om du skriver ”digitalisering” på en av våra största sökmotorer (gör du samma sökning på engelska, digitalization, får du 10 700 000 träffar). Gör du samma sökning på till exempel rättvisa” får du 2 810 000. Om du söker på regeringen.se får du 1540 träffar på ’digitalisering’ och på rättvisa” 1055.

Ovanstående mycket enkla exempel, att räkna och att jämföra, är bara ett bland många sätt för att visa att digitalisering är ett ord som används mycket ofta. Så det är inte alls konstigt att många av oss känner att det är något vi borde förstå.

Går vi vidare och fördjupar oss i vad som sägs i samband med att vi pratar om digitalisering så ser vi också att förtroendevalda och andra beslutsfattare ofta uttrycker sig i termer av att vi ”måste digitalisera” eller att vi ”måste förhålla oss till digitaliseringens påverkan på individ och samhälle”.

Det kan därför vara bra att ha en enkel bild att relatera till. Dels för att kunna prata med varandra och förstå vad vi menar men också för att kunna komma fram till vad det är vi göra och på vilket sätt.

Hur det är med den saken återkommer vi till men det sätter ändå fingret på att det är viktigt för de allra flesta av oss att känna att vi har en förståelse för vad ordet digitalisering står för.

Syftet med Lilla digitaliseringsboken

Lilla digitaliseringsboken syftar till att göra det lite enklare för oss att delta i det Katarina L Gidlund kallar för digitaliserandet och bli mer av digitaliserare själva i stället för att bli digitaliserade av någon annan i en riktning vi faktiskt inte vill.

Utgångspunkten är att digitalisering handlar om samhällsutveckling och att det på så sätt blir en demokratifråga. Så länge ordet känns långt borta och okänt har vi svårt att kliva in i rummen där digitalisering görs.

För drygt tio år sedan skrev Katarina L Gidlund en avhandling med titeln *Techno Therapy, a Relation with Technology* och egentligen är det här en uppdaterad och förenklad variant av just det, teknikterapi. Ett sätt att hitta sin egen förståelse, sätta ord på den och på så sätt hitta sina verktyg för att bli mer av ett subjekt (i stället för att vara ett objekt som andra digitaliserar) och känna att vi kan påverka utvecklingen och inte bara anpassa oss. Det är inte enbart bra för dig själv, det är bra för hela samhället.

För digitaliseringen behöver hjälp! Fram till nu är det ganska få av oss som är med och gör digitaliseringen, det behövs fler.

En lite mer neutral plattform att utgå ifrån

När ett ord rör sig på det sätt digitalisering gör, det vill säga sprider sig lätt och fäster lätt på alla möjliga situationer, då kan vi ofta se att ordet på samma gång innebär nästan allt och ingenting. Vi behöver därför hålla fast ordet och ge det lite mer kött på benen för att veta att vi pratar om ungefär samma sak.

Här blir det lite svårt med digitalisering för på samma sätt som med andra ord så är det vissa grupper som menar att de nog vet mer om vad det är och på så sätt håller fast ordet i det sammanhang de befinner sig i. Det begränsar många av oss som kanske vill och behöver närma oss ordet från ett annat håll.

För att då skapa en lite mer neutral plattform så kommer vi därför att ta hjälp av filosofi. Filosofi är en vetenskap som bland mycket annat arbetar med ontologiska och epistemologiska aspekter (dvs. hur något är beskaffat och hur vi kan närma oss kunskap om detsamma) och det finns teknikfilosofer som ganska länge har sysselsatt sig med att fundera över vad teknik är och hur vi kan förstå det.

Det finns förstås en mängd andra vetenskapliga discipliner som ägnar sig åt olika aspekter av samma frågor (såsom tekniksociologer eller vetenskaps- och teknikstudier) och framför allt finns det många olika discipliner som på olika sätt har fördjupad kunskap i hur vi skapar produkter och tjänster. I den här texten lämnar vi medvetet många av dessa därhän även om de på olika sätt har intressanta infallsvinklar på digitalisering, för att i stället hitta en mer

begreppslig grund att stå på för att vi oavsett var vi kommer ifrån skall kunna förstå varandra hjälpligt.

Tre dimensioner av digitalisering

Om vi tittar på hur teknikfilosofer har försökt ringa in teknik så gör de oftast så att de tar hjälp av olika dimensioner. På samma sätt som fysiken använder sig av dimensioner såsom 'täthet', 'rum' eller 'enhet' för att beskriva fysikaliska fenomen så har teknikfilosofer försökt ringa in teknik genom ett antal olika dimensioner. Det kan vara alltifrån en till uppåt sju stycken (mer sällan ännu fler) olika dimensioner. En dimension blir ganska abstrakt, när det blir börjar bli uppemot sju så kan det vara svårt att komma ihåg dem och hålla dem i huvudet.

De allra flesta använder sig av, lite förenklat, tre stycken dimensioner och Katarina L Gidlund har valt att förenkla dem ytterligare genom att beskriva dem som tre –s: saker, sätt och samhälle.

Saker

Saker är nog det vi oftast tänker på när vi pratar om digitalisering, det är till exempel mobiltelefoner och datorer och de program och appar som finns i dem. De är ofta påtagliga så att vi kan se dem och ta på dem och på så sätt ganska lätta förstå gemensamt.

Genom att titta och känna på saker kan vi använda flera olika sinnen för att uttrycka vad det är vi ser och känner. Det gör att saker ofta är det som vi lättast och oftast använder som exempel när vi ska prata om digitalisering.

Är man lite äldre har man också med sig en syn på teknik som att den är just påtaglig eftersom vi vuxit upp med industriell teknik där vi vanligtvis tänker på olika typer av maskiner. Det är därför lätt att översätta digitalisering till något vi redan känner till. De som är yngre har inte samma erfarenhet av det förra teknikskiftet och kan därmed möjligen ha det lite lättare att också ta med det digitala och virtuella såsom appar och programvaror och ”ha dem i minne” när de skall beskriva och ge exempel på digitalisering.

Sätt

Många av oss upplever tydligt att digitaliseringen också handlar om att vara och göra. Det vill säga att vi ändrar våra beteenden och våra arbetsformer. Vi är i dag många som parkerar bilen och börjar gå direkt till det ställe vi ska till eftersom vi inte längre behöver gå förbi en parkeringsautomat och betala med fysiska pengar och få en biljett att sätta innanför bilrutan. Nu betalar vi direkt i en parkeringsapp för den tid vi utnyttjar parkeringen. Det är allt färre som besöker banken, vi utför merparten av våra bankärenden direkt i bankappen och många av oss har utökat bankens användningsområden med olika konton och uppföljning av konsumtion och sparande.

I arbetslivet förväntas vi använda en mängd olika system för att rapportera vad vi gör och utföra allt eller delar av vårt arbete med digitala verktyg som ett mer eller mindre naturligt arbetsverktyg. Det innebär att hela organisationer kan ändra sin organisationsstruktur, sina affärsmodeller eller sina produktionsmodeller.

Digitalisering är därmed något som vi märker av konkret i vår vardag eftersom vi ändrar våra sätt att göra saker. På så sätt är även ”sätt” ofta lite enklare för oss att associera till när vi pratar om digitalisering, det är något vi så att säga erfar lite mer konkret i vår vardag.

Samhälle

Samhälle är ytterligare en dimension av digitalisering, hur våra samhällen ser ut och förändras. Samhälle är kanske det område som Katrina L Gidlund menar att vi behöver lägga lite mer kraft på för att förstå. Inte minst för att dimensionen ’samhälle’ kommer väldigt nära den delen av att förstå och beskriva teknik som handlar om vad nog de flesta av oss skulle vara överens om är en stor del av teknikens karaktär, nämligen att göra något bättre. Få av oss skulle beskriva teknik som saker och sätt som gör att det blir sämre (även om många av oss idag nog skulle säga att det är vad vi upplever att den gör ganska ofta).

Så om digitalisering också handlar om att göra vårt samhälle bättre så behöver vi även belysa den dimensionen, vår övergripande samhällsutveckling.

Ett enkelt sätt att närma oss digitaliseringen och samtalen om vad som ska bli bättre är att tänka på en annan period i vår historia där vi stod inför en liknande

situation, nämligen när vi började utveckla, skapa och använda teknik för att hantera de utmaningar vi stod inför innan industrialiseringen.

Vi ville färdas fortare, vi ville se till att vi kunde producera mer mat för mindre insats, vi ville frysa mindre i våra hem och en mängd andra drömmar och förhoppningar.

Idag vet vi att industrialiseringen och de olika logiker och ideal som vi utarbetade då inte bara hade positiva effekter utan också fört med sig en mängd olika hotbilder. Vårt nuvarande agerande är inte långsiktigt hållbart även om intentionerna från början var goda, dessutom står vi inför nya utmaningar.

Om en grundläggande kvalitet för teknik är att den skall förbättra våra saker, våra sätt och våra samhällen så måste vi lägga ner lite mer tid och kraft på prata om vad vi menar med bättre och vilka som får vara med i de samtalen. Tyvärr uttrycks digitalisering ofta som att det är något som ligger utanför oss och likt en fristående naturkraft drabbar oss. Digitalisering blir något vi behöver anpassa oss till och hitta sätt för att samexistera med de nya förutsättningarna som naturkraften ger oss.

Om vi uttrycker oss på det sättet så tappar vi lätt den tredje dimensionen och fastnar i de två första. I dag pratar vi till exempel mycket om automatisering och artificiell intelligens och när vi gör det så säger vi ofta att ”digitaliseringen påverkar samhället”. Eftersom vi har lättare att erfara de två första dimensionerna, saker och sätt, blir det också ofta det som kommer i förgrunden.

Men samhällsdimensionen kan förenklat beskrivas som en diskussion om vad vi tycker är en bra eller dålig samhällsutveckling på en övergripande nivå. Det innebär att frågor kring vilka utmaningar vi står inför och vilka möjligheter vi har i dag behöver ges utrymme och få ta tid. Och framför allt i den här dimensionen behöver vi fler kompetenser som ger sig in i det samtalet.

Digitaliseringen behöver en bredare kompetensbas

När vi pratar om digitalisering så tänker vi ofta att det är kompetenser som utvecklas inom ingenjör-, ekonom- och teknikutbildningar som är mest relevanta. Möjligen hänger det ihop med att vi har med oss en industriell syn på teknik där just maskinerna och deras funktionalitet var i centrum.

Men om vi fortsätter att använda oss av de tre dimensionerna, saker, sätt och samhälle, så är det många olika kompetenser och utbildningar som behövs. Det räcker inte med kunskap och erfarenhet om att utveckla digitala saker eller utveckla och stödja nya beteenden och arbetsformer utifrån en industriell resurseffektiv logik. Vi behöver kunskap och erfarenhet om hur samhället håller ihop och utvecklas. Här är det många andra utbildningsbakgrunder och erfarenheter som behövs.

Digitaliserare

Som beskrivs ovan så har vi ofta en lite för snäv syn på vilka som digitaliserar. Det gör att vissa av oss omedvetet backar och går undan när vi tvärtom behöver kliva fram och bidra. För digitalisering görs i konkreta situationer och rum. Förslag läggs fram, val görs och beslut fattas någonstans och av någon.

Det kan gälla färg och form på appar och informationssystem men det kan också handla om vilka datamängder som skall ligga till grund för beslut eller vilka funktioner som förordas när det gäller informationssystem som kan komma att styra beteenden på våra arbetsplatser. Det kan också innebära att digitalisering beskrivs som något vi måste förhålla oss till i stället för att det är en samhällsutveckling som vi på olika sätt kan vara en del av. Det finns också ytterligare ett lager och det gäller de politiska sammanhang (stat, kommun och region) där digitala agendor och visioner förbereds, bearbetas och beslutas.

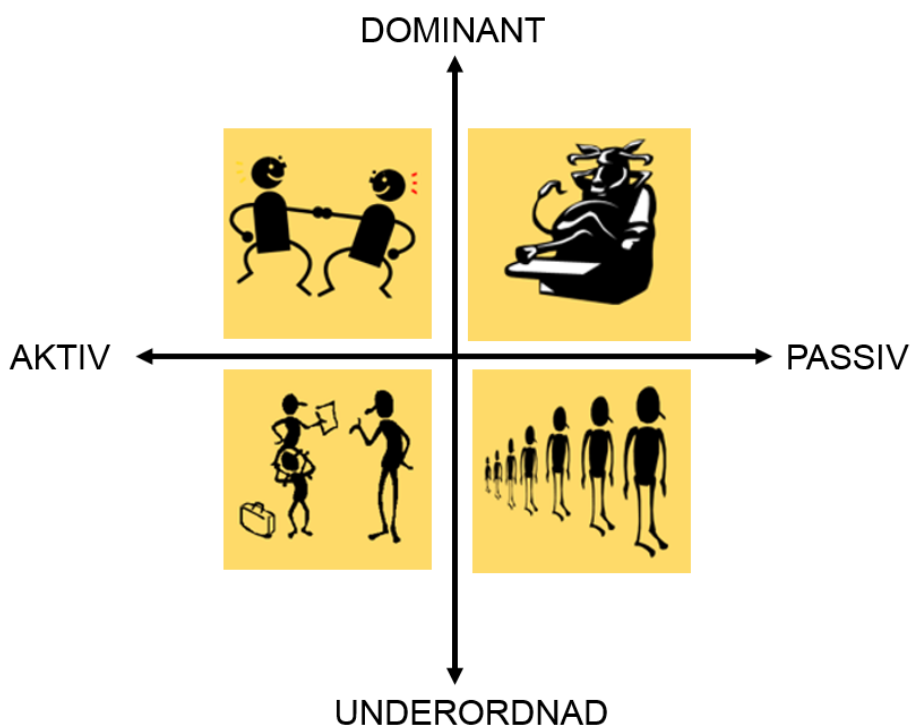
Här skapas ofta ramar för vad vi förväntas förbinda med teknik eller ej, vilket sedan påverkar de beslut som nämns ovan. Digitalisering görs alltså i de allra flesta fall i mycket konkreta sammanhang, med olika kompetenser, positioner, och yrken som får bestämma över vilka utmaningar som är viktiga och hur digitalisering skall utformas för att hjälpa oss att lösa dem.

Den snäva och ibland endimensionella synen på vilka som kan digitalisering innebär tyvärr ibland alltså att några av ges större möjligheter att påverka än andra fastän det kanske inte är befogat. Om vi håller de tre dimensionerna i minnet så blir det lite tydligare för oss att vi är fler som kan och behöver bidra.

Här kan det också vara en poäng att fundera över var en själv placerar sig och varför. En bild som Katarina L Gidlund använder sig av och som har sin utgångspunkt i teknikterapi-tanken är att vi grovt förenklat kan placera oss i

fyra olika positioner eller ha fyra olika relationer till teknik (dominant & aktiv, dominant & passiv, underordnad & aktiv, underordnad & passiv).

De här fyra relationerna är inget vi alltid har eller inte kan förflytta oss mellan men de kan lätt skapas eller förstärkas beroende på hur vi presenteras för, närmar oss eller har erfarenhet av teknik.

Fyra olika relationer till teknik – Katarina L Gidlund 2019

Det som nämnts ovan att vissa kompetenser och erfarenheter har lättare att knyts ihop med digitalisering om vi har en för snäv syn på digitalisering gör också att andra kompetenser och erfarenheter får svårare att känna och uppleva att de är viktiga eller kunniga.

På så sätt ”placeras” eller ges vi ofta olika positioner. Återigen är det lite olyckligt eftersom digitalisering alltså har fler dimensioner och det inte bara handlar om att kunna utveckla digitala lösningar i form av saker utan också handlar om att kunna se vilka sätt vi behöver göra saker på och vilka samhällsutmaningar vi står inför.

Digitisering – Digitalisering

Det finns också en poäng i att nämna att på engelska så skiljer många forskare och praktiker på digitization och digitalization vilket på svenska skulle kunna bli digitisering och digitalisering.

Digitisering beskrivs som att något som finns analogt görs digitalt, till exempel en process som i stort inte förändras mycket mer än att den i stället för att handläggas med papper handläggs med digitala handlingar.

De digitala handlingarna används inte i någon större utsträckning för att skapa ett mervärde. Ett mervärde som till exempel att den som handlingarna berör, kan följa dem och under processens gång interagera med de som ansvarar för handläggningen.

Digitalisering å sin sida är mer transformativ och tar aktuella utmaningar och behov i beaktande och kan till och med innebära att processen förändras i grunden eller i vissa fall inte längre anses vara nödvändig.

Nu är vi tillbaka till det här med värden och vilka som får vara med och digitalisera. Utan grundläggande reflektioner över reproduktion genom normer och maktpositioner så tenderar vårt utformande av digitala tekniker att bli mer av digitisering. Digitiseringen kan vara väldigt tekniskt komplex och utmanande. Det är inte säkert att det är skillnad i teknisk komplexitet och höjd jämfört med digitalisering, vilket å sin sida troligen är mer samhällsmässigt komplext och utmanande eftersom logiker och ideologier utmanas och ifrågasätt för att fokusera på dagens utmaningar.

Digitalisering behöver således inte alltid vara tekniskt komplext eller utmanande. Men eftersom digitalisering är samhällsmässigt utmanande, vilket nämndes inledningsvis, behöver vi vara fler som hjälps åt att förstå utmaningarna.

Historielöshet och historiebundenhet

Fler perspektiv, fler erfarenhetsbaser och fler kompetenser behövs för digitalisering än för digitisering. För digitalisering måste vi också ta med lärdomar från industrialiseringen när det gäller konsekvenser för hållbar utveckling.

Digitalisering får inte bli historielös men inte heller historiebunden. Historielös så till vida att vi inte tar med oss kunskaper kring hur industrialiseringen kunde skapa hållbarhetsutmaningar, historiebunden så till vida att vi inte bryter oss lös från invanda föreställningar om vad som är bra.

Om vi återigen använder oss av referenspunkten industrialisering så kan vi se att den utvecklingen i mångt och mycket var driven av kompetens hos ingenjörer och det har på gott och ont färgat vår förståelse av vad teknik är och gör.

Genom att hålla de tre dimensionerna i minnet när vi pratar om digitalisering är blir tydligt att det finns en mängd olika kompetenser som kan bidra och faktiskt också bör anses viktiga.

Teknik, och nu digital teknik, handlar visserligen om att skapa tekniska saker och sätt men det handlar i lika stor utsträckning om att definiera vad vi menar är 'bra och bättre' vilket är en samhällsfråga.

Good tech & Bad tech – vilka värden förbinder vi med tekniken och hur

Fortsätter vi med de tre –s:en så finns det en mängd olika verktyg för att beskriva hur teknik blir till. Återigen mycket förenklat så går det att säga att vi kan dela in det i fyra olika fält:

1. att vi ibland är väldigt optimistiska och tror att teknik skall lösa allt
2. alternativt att vi är väldigt pessimistiska och tror att teknik bara gör vår värld sämre
3. att tekniken på olika sätt styr oss
4. att tekniken inte gör något alls annat än det vi ber den göra

De saker och sätt vi utvecklar påverkar och påverkas av vad vi menar är viktigt och bra och vi behöver alltså hålla alla tre dimensioner av digitalisering, saker, sätt och samhälle, i tanken när vi digitaliserar.

Lägger vi för lite tid på samhällsdimensionen så finns det risk att vi digitaliserar ideal och logiker som är utvecklade för att lösa utmaningar vi identifierade för snart trehundra år sedan och missa det vi står inför nu.

De här fyra fälten skall ses som diskussionsunderlag som kan göra att vi ställer oss frågor om hur tekniken blir till och vi återkommer till hur det hänger ihop med vilka som ges utrymme att tolka och prata om teknik och placera teknik i olika fält.

Innan vi kommer dit är det viktigt att också fundera över hur teknik i de tre dimensionerna hänger ihop med vad vi menar är bra och viktigt. Det vill säga vilka värden vi förordar i de sammanhang vi menar att teknik skall utvecklas. Ett sätt att göra det på är att fundera över konkreta exempel på bra och dålig digitalisering och sen jämföra och diskutera varandras exempel.

Sammanfattning i punktform

- Digitalisering har tre dimensioner: saker, sätt och samhälle
- Vi behöver ha alla tre dimensionerna med oss för att förstå omfånget och inte fastna i de två första
- Omfånget innebär att många olika perspektiv, erfarenhetsbaser och kompetenser behövs
- Vi behöver också kunna prata om dålig och bra digitalisering och göra det i relation till vilka utmaningar vi står inför idag

Lilla Digitaliseringsboken

Hur kan vi förstå digitalisering? Vi tar hjälp av teknikfilosofer.

Upplysningar om innehållet
Anders Nordh anders.nordh@skr.se

© Sveriges Kommuner och Regioner, 2022
ISBN/Beställningsnummer: 5525
Text: Katarina L Gidlund
Illustration/foto: Katarina L Gidlund
Produktion: SKR